דו"ח הגיור השנתי

2023

תשפ"ג

מרכז מנומדין למשפט יהודי ודמוקרטי
مركز منومادين للقضاء اليهودي والديمقراطي
Menomadin Center for Jewish & Democratic Law
הפקולטה למשפטים
אוניברסיטת בר-אילן

MENOMADIN foundation

עתים 20
לכל אדם. בכל זמן

כתיבה:
עו"ד אוהד וייגלר
עו"ד אלעד קפלן
אור יצחקי־בניסטי
אלישבע פינקלמן־בלוך

עיצוב:
אלישבע פלסר־ריצ'מן / *אשחר*&more

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר ידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר - כל חלק שהוא מהחומר בחוברת זו. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בחוברת זו אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמו"ל.

@ כל הזכויות שמורות לארגון עתים ולמרכז מנומדין למשפט יהודי ודמוקרטי, 2023.

מדינת ישראל, חיים כיום למעלה מ-500,000 אזרחים המוגדרים כ"חסרי דת", כאשר רובם הם ילדים ונכדים למשפחות יהודיות שהגיעו מתפוצות ישראל בעשורים האחרונים. מחד, אזרחים אלה תופסים את עצמם ונתפסים בעייני הציבור הכללי כיהודים וכחלק מהקולקטיב היהודי לכל דבר. מנגד, בפועל, הם אינם יהודים מבחינה הלכתית וישנם שירותי דת בסיסיים, כגון נישואין, שסגורים בפניהם.

מכאן שהליך הגיור במדינת ישראל נוגע ישירות באזרחים אלה והוא משמש מידי שנה אלפי אזרחים שבוחרים לבצע את הליך הגיור. להליך זה גם ערך סמלי משמעותי הנוגע לזהותה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית. סוגיית הגיור, אופן הגיור והיחס הניתן למבקשים להתגייר הם סוגיות כבדות משקל שיש בהם כדי להשפיע על אופייה של המדינה. השאלה האם להגביה את החומות ולדרוש כי המבקשים להתגייר יוכיחו מעל לכל ספק את כוונותיהם ואת התנהלותם לעומת גישה הדוגלת בקירוב המבקשים להתגייר, בהתאם להלכה האורתודוקסית, אינה שאלה תיאורטית ויש לה השלכות של ממש.

בדו"ח זה נבקש לתאר תמונת מצב עדכנית של מערך הגיור האזרחי במדינת ישראל. מנתונים רשמיים שנמסרו לנו על ידי מערך הגיור ניתן ללמוד רבות אודות התנהלות מערך הגיור ואודות המשמעות שמייחסים לו אלה שזקוקים לשירותיו. אנחנו מקווים כי דו"ח זה יסייע להבין את הקשיים ומתיקונם יגדל מספר המתגיירים בשנים הבאות.

• גיור בישראל •

1.1 גיור בישראל כיום

הליך הגיור הממלכתי במדינת ישראל נערך במסגרת 'מערך הגיור', הפועל תחת משרד ראש הממשלה וכפוף לרבנות הראשית לישראל. הליך גיור זה הוא הליך הגיור היחיד שנערך בישראל שמוכר לצורך נישואין וגירושין ברבנות.[1] כיום קיימים שני מסלולים במסגרת מערך הגיור: מערך הגיור האזרחי ומערך הגיור הצבאי. בנוסף, קיימים מספר מסלולים עצמאיים, שאינם מוכרים על ידי הרבנות לעניין רישום נישואין, אך זוכים להכרה חלקית מצד רשויות המדינה, הן לעניין חוק השבות והן לעניין רישום במרשם האוכלוסין.[2]

1.1.1 גיור אזרחי

אזרח המעוניין להתגייר רשאי לפנות לאולפן גיור, אחד מבין אלו הפרוסים ברחבי הארץ ולהתחיל בתהליך. המתגייר מתחיל קורס הכנה לגיור אשר במסגרתו הוא לומד על ההלכה, ההיסטוריה והמסורת היהודית והוא נדרש לשמור על אורח חיים דתי. כחודשיים לאחר תחילת הקורס, פותח המתגייר תיק גיור ועובר ראיון בידי דייני בית הדין לגיור. הדיינים מסבירים למתגייר את ההליך הצפוי לו ומבררים את המניעים לבקשת הגיור. לאחר כשמונה חודשים מתחילת תהליך הלימודים, נפגש המתגייר עם רכז המחוז של בית הדין לראיון ביניים. מטרת הראיון היא להכווין את המתגייר לקראת סיום התהליך והדיון המסכם בבית הדין, ולוודא את שלמותו של תיק הגיור. לאחר השלמת תהליך הלימוד וההכנה, מגיע המתגייר למעמד בית הדין. במסגרת המפגש עם בית הדין נבחנות ידיעותיו והפנמתו של המתגייר את ההלכה ואת אורחותיה. אם התרשמו הדיינים מרצינותו של המועמד, יחליטו לגיירו. בשלב זה, נדרש המתגייר להתחייב לקבל על עצמו עול תורה ומצוות. לאחר מעמד בית הדין, מבקש

[1] פקודת העדה הדתית (המרה), 1972. חא"י, פרק קכז, מס' 43.

[2] לעניין שבות ראו: **בג"ץ 7625/06 רגצ'ובה נ' משרד הפנים** (נבו 31.03.2016); בג"ץ 11013/05 **דהן נ' שר הפנים** (נבו 1.3.2021); עת"מ (מינהליים י-ם) 54982-04-22 **וולמר נ' רשות האוכלוסין וההגירה** (נבו 29.09.2022). לעניין מרשם האוכלוסין ראו: בג"ץ 5070/95 **נעמת נ' שר הפנים**, פ"ד נו(2) 721 (2002); ה"פ 65786-03-17 **פלונית נ' משרד הפנים** (7.10.2018); ה"פ 43648-09-19 **פלונית נ' שר הפנים** (24.2.2020).

הגיור נשלח לטבילה במקווה והגברים נשלחים לעבור גם ברית מילה (או 'הטפת דם' אם כבר ערכו ברית מילה).[3]

ככל שמדובר באנשים שאינם אזרחי ישראל אשר מעוניינים לעבור הליך של גיור, הדבר טעון קבלת אישור מיוחד מטעם ועדת חריגים המורכבת מנציגי הרבנות הראשית, משרד ראש הממשלה ומשרד הפנים. מבקש הגיור נזקק לאישור לצורך התחלת הלימודים וכן לאישור נוסף על מנת לגשת לבית הדין בסיום התהליך.[4]

1.2.1 גיור צבאי

במסלול הגיור הצבאי ("קורס נתיב") עוברים החיילים תהליך דומה לזה שעוברים המתגיירים במסלול האזרחי. הקורס מיועד לחיילים שאינם יהודים ומעוניינים להתגייר במהלך שירותם הצבאי. ההליך הצבאי נעשה תוך שיתוף פעולה בין חיל החינוך והנוער לבין נתיב, המרכז הלאומי לזהות וגיור. השלב הראשוני בתהליך הוא קורס "נתיב בסיסי" אשר במסגרתו עוסקים בבירור וחיזוק הזהות היהודית־ישראלית־ציונית של המתגיירים. חיילים שסיימו את קורס נתיב ומעוניינים להמשיך בהליך הגיור ניגשים לשני סמינרים אשר במסגרתם יושלמו תכני הלימוד הדרושים לסיום הליך הגיור. חיילים שהשלימו את הסמינרים כראוי יגיעו למעמד בית הדין המורכב משני רבנים צבאיים ומדיין המכהן בבית הדין של מערך הגיור. כפי שקורה במסלול האזרחי, גם במסלול הצבאי יכריעו הדיינים האם לגייר את החייל או החיילת, ובאם יוכרע לגיירם יקבלו על עצמם עול תורה ומצוות וישלחו לטבול במקווה והגברים אף לביצוע ברית מילה.[5]

[3] נתנאל פישר, **אתגר הגיור בישראל – ניתוח מדיניות והמלצות** 38–40 (מחקרי מדיניות 103, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2015); הליך הגיור **נתיב, המרכז הלאומי לזהות וגיור**; התחלת תהליך הגיור **עתים**.

[4] לאתגרים הנוגעים לגיור של מי שאינם אזרחים ישראלים ראו: הרב שאול פרבר ואלעד קפלן "החצר האחורית של מערך הגיור: סיפורה של ועדת החריגים לגיור ללא־אזרחים" **גיור ישראלי: חזון. הישגים. כישלונות**. (עורכים: ידידיה צ' שטרן ונתנאל פישר, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2018).

[5] שם.

1.1.3 מסלולי גיור עצמאיים

עקב הביקורת על מדיניות מערך הגיור, הוקמו בתי דין שפועלים מחוץ למסגרת הרבנות. בין האלטרנטיבות נמנית רשת בתי הדין האורתודוקסיים העצמאיים "עתים־גיור כהלכה".[6] הרשת הוקמה בשנת 2016 על ידי ארגון עתים, בנשיאות הרב נחום רבינוביץ זצ"ל, יחד עם רבנים מהציונות הדתית ובתמיכת הסוכנות היהודית. גיורים במסגרת 'גיור כהלכה' מוכרים לצרכים אזרחיים של שבות ומרשם.[7]

בנוסף, פועלים מספר בתי דין אורתודוקסיים במסגרות שונות, כמו בית דין צדק בני ברק, שייסד הרב נסים קרליץ זצ"ל, מהפוסקים המרכזיים בחברה החרדית הליטאית. כמו כן, בישראל קיימים בתי דין המשויכים לתנועה הרפורמית ולתנועה המסורתית (קונסרבטיבית), במסגרתם מאות מתגיירים מדי שנה.[8]

[6] גיורים אלטרנטיביים בישראל **עתים**.

[7] לעיל ה"ש 3.

[8] בבית הדין של התנועה הרפורמית התגיירו בשנים 2015–2021 1342 אזרחים ישראלים ועוד 183 תושבי ארעי ובתנועה המסורתית התגיירו בין השנים 2017–2021 484 אזרחים ישראלים ועוד 50 תושבי ארעי. הנתונים מתוך: אריאל פינקלשטיין, אילה גולדברג ושלומית רביצקי טור־פז **דו־שנתון דת ומדינה בישראל 2022** (המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2022).

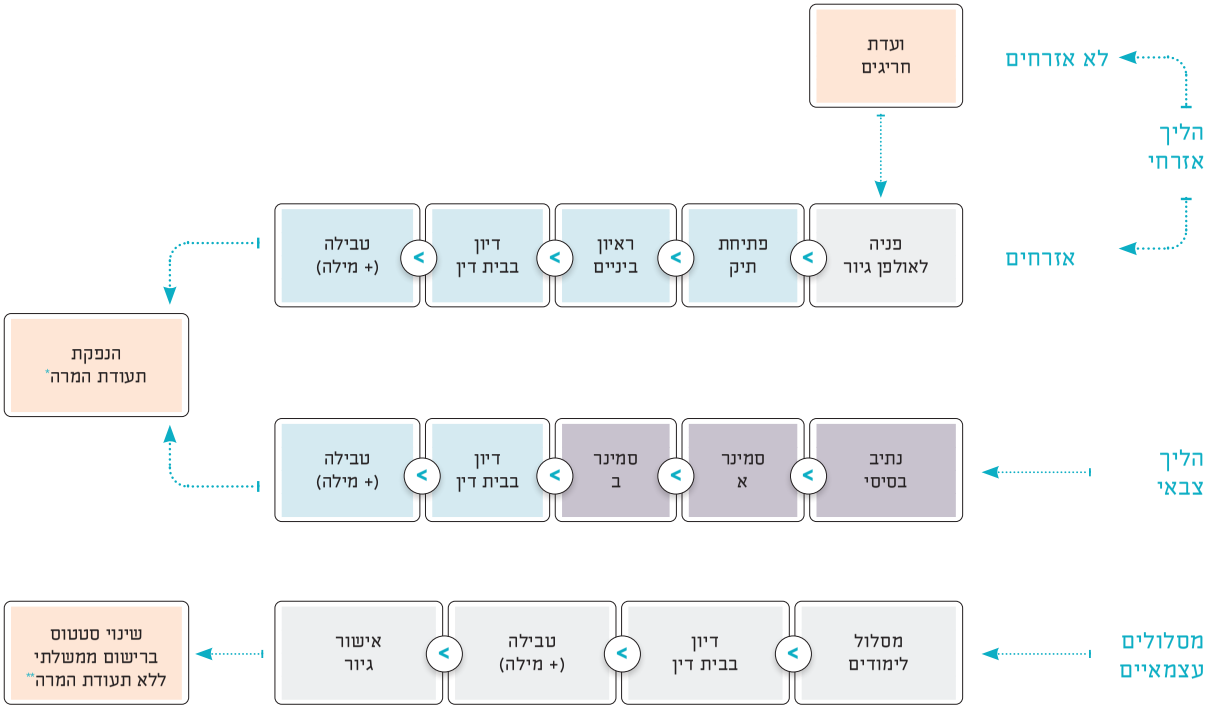

תרשים 1: מסלולי הגיור

* הכרה כיהודי ברבנות ובמשרדי הממשלה
** הכרה כיהודי במשרדי הממשלה בלבד. לא ברבנות

1.2 רקע משפטי

במדינת ישראל אין "חוק גיור" המסדיר את אופן עריכתם של גיורים בישראל. במקום זאת, קיימים שני חוקים שיש להם השלכות על הסדרי הגיור.

הראשון הוא חוק השבות. בשנת 1950 נחקק חוק השבות אשר קובע כי כל יהודי זכאי לעלות ארצה ומתוקף כך נקבעה גם זכאותו לקבלת אזרחות,[9] אך לקביעה זו לא הצטרפה הגדרה המבהירה מיהו יהודי. בשנת 1970 נערך תיקון לחוק ובו התווסף סעיף 4ב לחוק, שקובע כי "יהודי" הינו "מי שנולד לאם יהודיה או שנתגייר, והוא אינו בן דת אחרת".[10] על אף שהנושא נדון במסגרת הדיונים לתיקון החוק, לא נקבע איזה גיור יוכר לצורך חוק השבות ואם יוכר גיור שנערך על פי כללי ההלכה האורתודוקסית בלבד.

החוק השני הוא פקודת העדה הדתית (המרה) - פקודה מתקופת המנדט הבריטי העוסקת בנושא המרות דת.[11] הפקודה קובעת כללי מסגרת נרחבים ביחס להמרת דת בין כל עדה דתית מוכרת, אך היא נעדרת התייחסות ייחודית לסוגיית הגיור. יצוין כי החוק אינו מסמיך את הרבנות לעסוק בגיור או להקים בתי דין לגיור. הפקודה קובעת כי אדם שהמיר את עדתו הדתית ורוצה כי תינתן נפקות חוקית לאותה המרה, יקבל אישור לכך מאת ראש העדה הדתית שאליה הצטרף. פסיקת בית המשפט צמצמה הכרה זו לעניין סמכויות השיפוט של בתי הדין הדתיים ולענייני המעמד האישי, להבדיל מהכרה בגיורים לצרכים אזרחיים, שאינם מצויים תחת סמכותו של "ראש העדה הדתית".[12] משום כך, נוצרים מקרי כלאיים רבים שבהם נוצר "פיצול סטטוס" - שוני בין זהותו של אדם לפי מרשם האוכלוסין וחוק השבות לבין זהותו לענייני נישואין, גירושין וענייני דתיים נוספים.

בהיעדר חקיקה והסדרה שיטתית ואחידה בסוגיית הגיור, הנושא מוסדר בהחלטות ממשלה העוסקות במערך הגיור הממלכתי. בשנת 1997 ועדת נאמן, בראשות פרופ' יעקב נאמן, הגישה את המלצותיה לפיה יוקם מערך גיור ממלכתי שיפעיל הליך גיור אחיד על פי דין תורה, במטרה לגבש הכרה

[9] ס' 1 לחוק השבות תש"י–1950; ס' 2 לחוק האזרחות, תשי"ב–1952.

[10] ס' 4ב לחוק השבות, התש"י–1950. התיקון נעשה בעקבות פרשת שליט בג"ץ 58/68 **בנימין שליט נ' שר הפנים**, כג(2) 477 (1970).

[11] לעיל, ה"ש 1.

[12] בג"ץ 1031/93 **אליאן חוה פסרו (גולדשטיין) נ' שר הפנים**, מט(4) 661 (1995).

רחבה בגיוריו, לצד הקמת מכון ללימודי יהדות, העוסק בהכשרה לגיור, ובו יהיו חברים נציגי הזרמים השונים ביהדות.[13] המלצות ועדת נאמן לא התקבלו על ידי הרבנות הראשית לישראל. אולם, בהחלטת ממשלה משנת 1998, הוחלט לאמץ את מסקנותיה.[14] כעשור לאחר מכן, בשנת 2008, הוסדר מבנה מערך הגיור וסמכויותיו במסגרת החלטת ממשלה נוספת.[15]

ללא הסדרה בחוק, שאלות רבות הנוגעות לסמכויות בעניין גיור נדונו במסגרת עתירות לבג"ץ. פסקי הדין שניתנו השפיעו באופן משמעותי על הסדרי הגיור בישראל ועל השיח הציבורי. כך, למשל, נדרש בג"ץ לדון ברישום מתגיירים בבתי דין שפעלו מחוץ למסגרת הרבנות,[16] בהכרה ב"גיורי קפיצה" שנערכים בחו"ל לאדם שאינו משתייך לקהילה בה הוא מתגייר,[17] בהכרה בגיורים אורתודוקסיים בישראל לצורך חוק השבות[18] ובהכרה בגיורים רפורמיים בישראל לצורך חוק השבות[19].

מלבד הכרעות בג"ץ, נערכו לאורך השנים ניסיונות רבים לייצר הסדרה רחבה של סוגיית הגיור בחקיקה, ולתת מענה למאות אלפי חסרי דת שעלו לישראל מכוח חוק השבות. אף לא אחד מניסיונות אלה הבשיל לכדי חקיקה מוגמרת. נציין כמה ניסיונות בולטים מן השנים האחרונות.

בשנת 2010 החל לקדם יו"ר ועדת חוקה, חוק ומשפט בכנסת, ח"כ דוד רותם מסיעת ישראל ביתנו, את הצעת חוק הרבנות הראשית לישראל (תיקון-סמכות לענייני גיור).[20] מטרת הצעת החוק היתה לעגן בחקיקה ראשית את סמכות בתי הדין הרבניים והרבנות הראשית לישראל לענייני הגיור, יחד עם הסדרת סמכותם של רבני עיר לעסוק בענייני גיור, תחת פיקוח וכללים שתקבע מועצת הרבנות הראשית.

[13] משרד ראש הממשלה, **דין וחשבון והמלצות הוועדה לגיבוש רעיונות והצעות בנושא הגיור בישראל** (1997).

[14] החלטת ממשלה מס' 3613 (מיום 1998.4.7)

[15] החלטת הממשלה מס' 3155 ע/2 (מיום 2008.2.1).

[16] בג"ץ 5070/95 **נעמת – תנועת נשים עובדות ומתנדבות נ' שר הפנים**, נו(2) 721 (2002).

[17] בג"ץ 2859/99 **מקרינה נ' שר הפנים**, פ"ד נט(6) 721 (2005).

[18] בג"ץ 7625/06 **מרטינה רגצ'ובה נ' משרד הפנים** (נבו 31.03.2016) וכן עתירה דומה, שעסקה בעניינן של כמה משפחות, הגיעה לפתרון מוסכם: בג"ץ 1396/13 **עתים נ' מדינת ישראל – משרד הפנים** (נבו 18.2.2014).

[19] בג"ץ 11013/05 **נטליה דהן נ' שר הפנים משרד הפנים** (נבו 01.03.2021).

[20] הצעת חוק הרבנות הראשית לישראל (תיקון מס' 3) (סמכות בענייני גיור(, התש"ע–2010, פ/1456/18.

מספר שנים לאחר מכן, ח"כ אלעזר שטרן וח"כ עליזה לביא קידמו הצעת חוק גיור, שמטרתה הקמה של בתי דין מיוחדים לגיור, בראשות רבני עיר וראשי ישיבות, שייהנו מעצמאות הלכתית, לצד הסדרה מנהלית של מערך הגיור.[21] ההצעה הוסרה מסדר היום לאחר קבלת החלטת ממשלה המאפשרת לרבני עיר להקים בתי דין מקומיים לגיור,[22] שבוטלה כחצי שנה לאחר מכן, לפני שיושמה, על ידי הממשלה החדשה.[23]

בשנת 2017 הפיץ שר הפנים ח"כ אריה דרעי תזכיר חוק גיור ממלכתי[24], שביקש לשנות את המצב החוקי הקיים ולהעניק לבתי הדין לגיור של הרבנות הראשית לישראל מונופול מלא על תחום הגיור, כך שגיוריהם של בתי דין עצמאיים לגיור לא יוכלו לקבל כל הכרה. הצעה זו הוסרה בסופו של דבר מסדר היום, תוך הבטחה של ראש הממשלה בנימין נתניהו להקים ועדה שתעסוק בסוגיית הגיור. הוועדה הוקמה ובראשה עמד שר האוצר והמשפטים לשעבר מטעם הליכוד, משה נסים. מסקנות ועדת נסים היו כי יש להסדיר את הגיור בחקיקה, באופן שמעניק לבתי הדין לגיור מעמד שווה לבתי הדין הרבניים ומאפשר להרחיב את היקף הדיינים העוסקים בגיור. לצד זאת המליצה הוועדה להותיר את המערך כפוף לשליטה ריכוזית, תחת השפעה מכרעת של הרבנות הראשית לישראל. הצעה זו זכתה לתגובות מעורבות, שכללו התנגדות נחרצת מצד הסיעות החרדיות, ומאידך תמיכה מצד חלק מרבני הציונות הדתית לצד טענות ביקורתיות כי מערך ריכוזי יוביל בסופו של דבר להמשך מדיניות הגיור המחמירה.

בתקופת הממשלה ה-36 פעל השר לשירותי דת ח"כ מתן כהנא לגיבוש תזכיר חוק בנושא הגיור, שיאפשר לרבני ערים לעסוק בגיור ולהקים הרכבים במסגרת הגיור הממלכתי, וזאת באופן אחיד תחת פיקוח ובקרה מטעם הרבנות הראשית.[25] הצעה זו זכתה להתנגדות מצד גורמים שונים ולא קודמה לפני פיזור הכנסת.

[21] הצעת חוק הגיור (הוראת שעה), התשע"ד־2014, פ/2361/19 והצעת חוק לתיקון פקודת העדה הדתית (המרה) (מס' 2), התשע"ה-2014, פ/19/795.

[22] החלטת הממשלה מס' 2147 (מיום 2.11.2014).

[23] החלטת הממשלה מס' 181 (מיום 5.7.2015).

[24] תזכיר חוק גיור ממלכתי בישראל, תשע"ז-2017.

[25] הצעת חוק מערך הגיור,התשפ"ב-2022, הצ"ח הממשלה התשס"ג 1525.

כאמור, אף אחד מנסיונות החקיקה לא צלח. הניסיונות הכושלים הותירו לקונה בדין הישראלי בסוגיה מהותית הנוגעת לזהותה של מדינת ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית[26].

[26] להרחבה ראו: אביעד הכהן, "גיור כדת משה ו(מדינת) ישראל: בוקה, מבוקה ומבולקה" **ספר מנחם פינקלשטיין** – משפט ביטחון וספר 713 (שרון אפק, עופר גרוסקופף, שחר ליפשיץ, אלעד שפיגלמן עורכים 2021) ונתנאל פישר "הגיור בישראל מהקמת המדינה ועד לשנות האלפיים: מדיניות, פוליטיקה ואידאולוגיה" **גיור ישראלי: חזון. הישגים. כישלונות** (ידידיה צ' שטרן ונתנאל פישר עורכים, המכון הישראלי לדמוקרטיה, 2018)

• נתוני מערך הגיור •

2. רקע על נתוני מערך הגיור 2022

עיקרו של דו"ח זה הוא הצגת הנתונים אודות מערך הגיור הממלכתי בשנת 2022, נתונים שהתקבלו במענה לבקשת חופש מידע בשם מערך הגיור ממשרד ראש הממשלה.[27] על מנת להבין לעומק את התנהלות המערך, יש לבחון את הנתונים בשלושה מישורים. הראשון, הליך הגיור - מספר האנשים שביצעו כל אחד משלבי הגיור. בהתאם לנתונים אלה ניתן יהיה ללמוד על השלבים אותם מתקשים להשלים מבקשי הגיור. השני, קבוצות אוכלוסייה ייחודיות שצורכות את שירותי הגיור. נתונים אלה יכולים ללמד אילו קבוצות פונות למערך הגיור ומסיימות אותו בהצלחה ואילו אוכלוסיות לא מצליחות. השלישי, סוגיות נוספות המלמדות על מעטפת המערך כגון ועדת החריגים, ביטולי גיור ותקציב המערך.

יש להקדים ולומר כי הנתונים שנמצאים בידינו נוגעים בעיקרם למערך הגיור האזרחי ולא למערך הצבאי.[28] הנתונים שיוצגו בדו"ח מבוססים על הנתונים שנמסרו לנו, ועל חישובים והערכות שביצענו, כפי שיפורט להלן. לכשיתקבל מענה לבקשות הבהרה ולבקשות מידע נוספות שהגשנו, נפעל להשלמת דו"ח זה והרחבתו.

2.1.1 פתיחת תיק בבתי הדין

כמפורט בפרק המבוא, הליך הגיור מתחיל בלימודים במכוני הגיור השונים, ורק לאחר תקופת לימודים של כחודשיים - המעוניינים להמשיך בהליך הגיור יפתחו תיק גיור בבתי הדין המיוחדים לגיור. יצויין כי חלק ממבקשי הגיור נושרים במהלך הלימודים ולא מגיעים לשלב פתיחת התיק.

על פי הנתונים שנמסרו, בשנת 2022 נפתחו במערך הגיור 3,904 תיקים.[29] בהשוואה לנתונים אודות שנים שעברו, מספר התיקים שנפתחו בשנה זו הוא הגבוה ביותר. מספר התיקים שנפתחו בשנת 2022 מבטא עלייה של כ-45% בהשוואה לממוצע ב-9 השנים האחרונות, ואף מבטא עלייה של למעלה מ-60% בהשוואה לשנת 2019.[30]

[27] "מענה לבקשת מידע בעניין גיורים בשנת 2022", היחידה לחופש מידע במשרד ראש הממשלה, 13.3.2023.

[28] בקשת חופש מידע שנשלחה לצבא לפני חודשים ארוכים לא זכתה למענה.

[29] נעיר כי מהמענה שנמסר, לא ברור האם נתון זה כולל את מספר פותחי התיק במסלול האזרחי והצבאי יחד או שמדובר בנתוני המסלול האזרחי בלבד.

[30] בשנים 2020-2021 משרד ראש הממשלה עבר לשיטה ממוחשבת של שמירת נתונים.

גרף א': עלייה במספר התיקים שנפתחו בשנת 2022

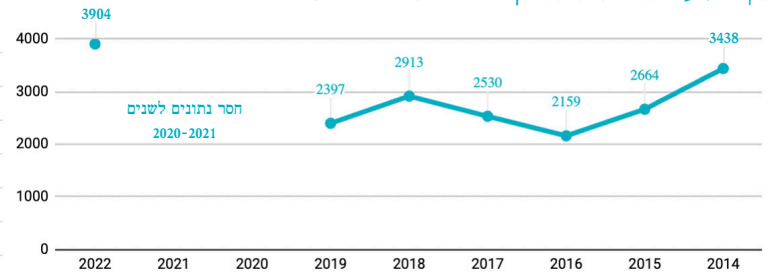

לכאורה, עליה במספר התיקים יש בה כדי להעיד על עלייה בביקוש לגיור. עם זאת, כאשר משווים עליה זו לגידול במספר חסרי הדת בישראל בשנים אלו, מתגלה תמונה שונה. בעוד ש**מספר** התיקים שנפתחו גדל בשנת 2022 בצורה משמעותית, **שיעור** פותחי התיקים מתוך שיעור חסרי הדת בישראל נשאר זהה. כפי שניתן לראות בגרף ב', שיעור פתיחת התיקים מתוך אוכלוסיית חסרי הדת בשנים 2014-2019 היה 0.75%, בדומה לשיעור פתיחת התיקים של שנת 2022 - 0.76%.

גרף ב': גידול רציף של מספר חסרי הדת בישראל ביחס לאחוז פותחי התיק

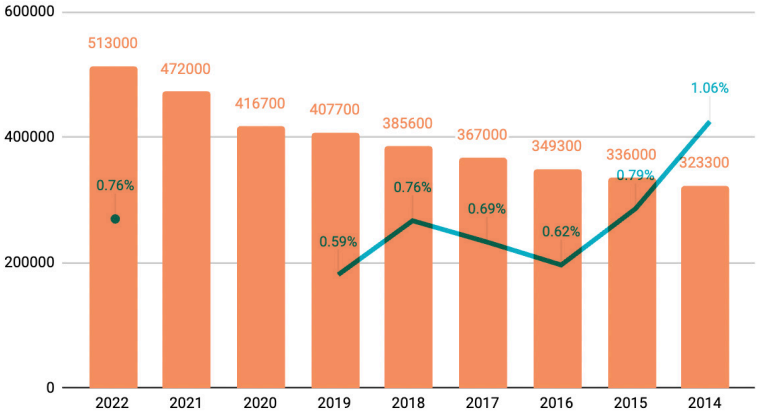

בעקבות מעבר זה, הנתונים של שנים אלו לא נשמרו במאגרים. על כן, ההשוואה נעשתה ביחס לשנים 2014-2019 בלבד. בנוסף, יתכן ולהתפרצות נגיף הקורונה הייתה השפעה על מיעוט פתיחת תיקים בשנים 2020-2021, כך שמספר התיקים בשנת 2022 "מפצה" על כך, אך כאמור, אין בידינו נתונים בנוגע לשנים אלה.

מציאות זו מלמדת כי למרות המשאבים הרבים שהמדינה מקדישה לצורך ביסוס וקידום הגיור בישראל, בעשור האחרון לא ניכרת עליה במספר האזרחים המעוניינים לבצע הליך זה.[31]

2.1.2 דיון בבית הדין

לאחר סיום חובת הלימודים במכוני הלימוד, מתקיים דיון בגיורו של המבקש בבית הדין. הדיון בבית הדין הוא השלב הסופי של הפרוצדורה ההלכתית, בסופו, מי שבית הדין מאשר את גיורו נזקק רק לטבול במקווה (וגברים נזקקים גם לבצע ברית מילה). דיון זה מתקיים רק לאחר קבלת אישור מהמכון בו מתקיימים הלימודים על סיום הלימודים והמלצה על קבלתו לגיור של המתגייר.

בהתאם לנתונים שנמסרו, עולה כי בפני בית הדין הופיעו בשנת 2022 3,271 אנשים.[32] משמעות הדבר היא כי 84% ממי שפתחו תיק במערך הגיור סיימו את חובת לימודים, קיבלו המלצה ממכון הלימודים והגיעו לשלב הסופי של דיון בפני בית הדין.[33]

2.1.3 קבלה לגיור

בסיום דיון הגיור בבית הדין יכולות להתקבל מספר החלטות: קבלה לגיור - החלטה על גיורו של המבקש; דחיה - החלטה כי האדם אינו רשאי להתגייר; קביעת דיון נוסף - החלטה לפיה יתקיים דיון נוסף בעניין גיורו של אותו אדם תקופה מסוימת לאחר מכן. ייתכן ובית הדין יקבע כי על המתגייר לעמוד בתקופה זו במספר תנאים.

בהתאם לנתונים שנמסרו לנו, בשנת 2022 התקבלו לגיור 802 אנשים שלמדו במכון הלימודים של נתיב אזרחי. בניגוד לנתונים אודות פתיחת תיק ואודות דיון גיור, במקרה זה נמסר מפורשות כי הנתונים מבוססים רק על המערך האזרחי.[34] לכן, קשה לקבוע מה אחוז המסיימים מבין אלה שפתחו את ההליך. עם זאת, על סמך הנתונים שקיימים ברשותינו בנוגע

[31] לדיון אודות המשאבים הרבים המוקדשים למערך הגיור, ראו סעיף "תקציב מערך הגיור"

[32] אמנם משרד ראש הממשלה מסר שאין בידיו נתונים אודות מספר המתגיירים בשלב זה אלא רק את מספר דיונים שהתקיימו. עם זאת, נתונים אלה חושבו לפי סעיפים אחרים שמסרו.

[33] גם במקרה זה, מהנתונים שנמסרו לא ברור האם הם כוללים את המערך הצבאי או לא.

[34] נעיר כי אומנם ישנם מכוני לימוד נוספים, אך בהתאם לשנים עברו ב"נתיב אזרחי" לומדים כ-95% ממבקשי הגיור.

לתעודות ההמרה שהונפקו במערך הצבאי בשנים עברו, ניתן להעריך שמספר המתקבלים לגיור בשני המסלולים יחדיו הוא כ - 1,700.[35] מכאן עולה תמונה לפיה פחות ממחצית מפותחי התיקים סיימו בהצלחה את מסלול הגיור.

2.1.4 תעודות המרה

כאמור, אישור הגיור על ידי בית הדין (ולאחריו עריכת ברית מילה וטבילה במקווה) הוא השלב האחרון בהליך הגיור ההלכתי. עם זאת, מבחינה אזרחית המתגיירים נדרשים לקבל את "תעודת ההמרה" שמעידה על סיום הליך הגיור בהצלחה, והיא זו שמשמשת את המתגיירים לצורך שינוי הרישום שלהם במרשם האוכלוסין.

בשנת 2022 הונפקו במערך הגיור 2,097 תעודות.[36] מספר זה מתייחס לתעודות ההמרה במסלול האזרחי בלבד. במסלול הצבאי בשנים האחרונות הונפקו מידי שנה, בממוצע, כ-720 תעודות המרה.[37]

מספר התעודות אינו נמוך בצורה דרמטית בהשוואה לשנים שעברו (נמוך בכ-5%), אך אם בוחנים את פריסת החודשים בהם הונפקו תעודות ההמרה מתגלה תמונה מעניינת.

במהלך חודש ינואר 2022 החליטו ראש הממשלה והשר לשירותי דת למנות לראש מערך הגיור הממלכתי את הרב בניהו ברונר - אב בית דין לגיור מוערך וותיק, מינוי אליו התנגד הרב הראשי.

במקביל, החל מחודש פברואר 2022 ניתן לראות ירידה משמעותית במספר תעודות ההמרה שהונפקו, ירידה קיצונית שלא זכורה בשנים האחרונות. כאמור, עיכוב בקבלת התעודות פוגע ביכולתם של המתגיירים "לממש" את גיורם מבחינה אזרחית ויש לו השלכות של ממש.

[35] בשש השנים האחרונות, מספר תעודות ההמרה הממוצע שהונפקו במסלול הצבאי כל שנה הוא כ-720. ידוע לנו כי המספר השנתי של המתקבלים לגיור גבוה מעט ממספר מקבלי תעודות ההמרה השנתי, ועל בסיס זה הערכנו את מספר המתקבלים לגיור בשני המסלולים כעומד על כ-1,700 איש.

[36] כפי שניתן לראות, מספר תעודות ההמרה שהונפקו בשנה זו גבוה ממספר המתקבלים לגיור. ניתן להציע מספר הסברים שונים לפער מספרי זה, אך ממשרד ראש הממשלה לא נתקבלה תשובה במענה לבקשה מפורשת שנשלחה בעניין זה.

[37] מידע זה מבוסס על מענים שהתקבלו מהצבא בשנים שעברו.

גרף ג': ירידה במספר תעודות ההמרה שהונפקו בחודשים ינואר-ספטמבר, עלייה מאסיבית לקראת סוף השנה.

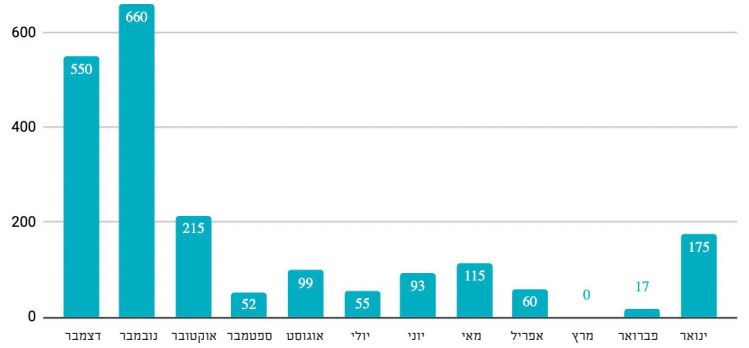

בשמונת החודשים שלאחר מינויו של הרב ברונר לראש מערך הגיור (פברואר-ספטמבר) חתם הרב הראשי על כ-60 תעודות המרה בממוצע מידי חודש, שהונפקו על ידי מערך הגיור. רק לאחר פיזור הכנסת, לקראת הבחירות לכנסת ה-25 "השתחרר הפקק". בחודשים נובמבר ודצמבר הונפקו בממוצע למעלה מ-600 תעודות, מספרים גבוהים מאוד בהשוואה לחודשים מקבילים בשנים האחרונות.

גרף ד': ירידה במספר תעודות ההמרה שהופקו בשנת 2022 ביחס ל-2021, וקו מגמה יציב יחסית עם נטיה שלילית. זאת, למרות הגידול במספר חסרי הדת.

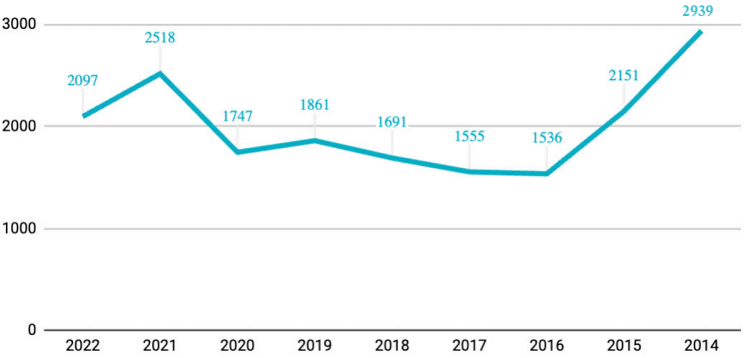

2.2.1 אוכלוסיות ייחודיות

כאמור, לצד המגמות הכלליות הבאות לידי ביטוי בשלבי הגיור השונים, כפי שהראנו מעלה, ישנה חשיבות לעמוד על מאפייני קבוצות אוכלוסייה ייחודיות הצורכות את שירותי הגיור.

2.2.1.1 קטינים (עד גיל מצוות)

ישנן עמדות הלכתיות שסוברות כי ניתן להקל יותר בגיור ילדים וילדות מתחת לגיל מצוות (13 לבנים ו-12 לבנות). יחד עם זאת, מהנתונים עולה כי מערך הגיור הממלכתי בחר לאמץ עמדה הלכתית מחמירה, שמשווה את ההליך של קטינים לבגירים ומצמצמת את אפשרויות הגיור.

אינדיקציה להחלטה זו ניתן לראות בגרף להלן - בשנת 2014 מספר גבוה של ילדים מתחת לגיל מצוות קיבלו תעודות המרה (1,487), ובשנתיים שחלפו חלה ירידה משמעותית במספר המתגיירים עד להתייצבות על כ-500 מתגיירים בכל השנים מאז 2016. שנת 2022 מצטרפת למגמה זו עם 552 מתגיירים בלבד מתחת לגיל מצוות, קרי ירידה של למעלה מ-60% בהשוואה לשנת 2014.[38]

גרף ה': תעודות המרה שהונפקו לילדים מתחת לגיל מצוות וקו מגמה שלילי.

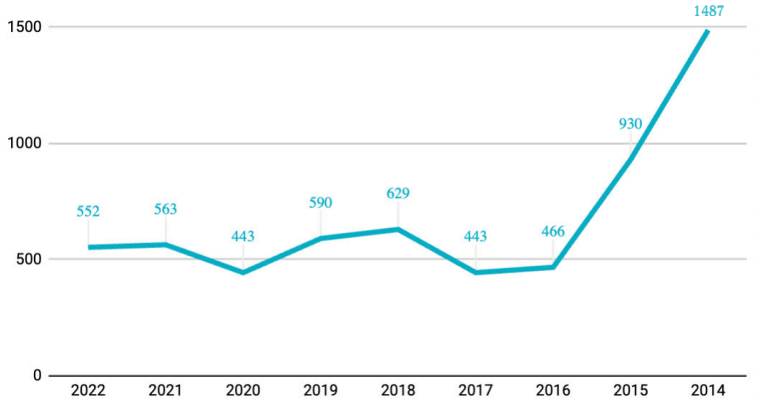

[38] נעיר כי בתקופה זו ירד מספר התיקים שפתחו תיק ב - 20% בלבד

2.2.1.2 ארצות מוצא

חלוקה משמעותית נוספת נוגעת לארצות המוצא של המתגיירים, שכן לכל קבוצה מאפיינים ייחודיים. הנתונים שנמסרו לנו כוללים מידע אודות יוצאי מדינות חבר העמים (חמ"ע), אתיופיה, ילידי הארץ ו"אחרים".

בהשוואה רב שנתית, ניתן לראות כי במערך הגיור האזרחי החל משנת 2018 מספר המתגיירים מקרב יוצאי חמ"ע יורד באופן עקבי בעוד מספר המתגיירים יוצאי אתיופיה עולה. בעוד מספר המתגיירים יוצאי חמ"ע ירד בשנים אלה בכ-40%, מספר המתגיירים יוצאי אתיופיה עלה בתקופה זו פי 5.

גרף ו': תעודות המרה שהונפקו בחלוקה לעולים ממדינות שונות.

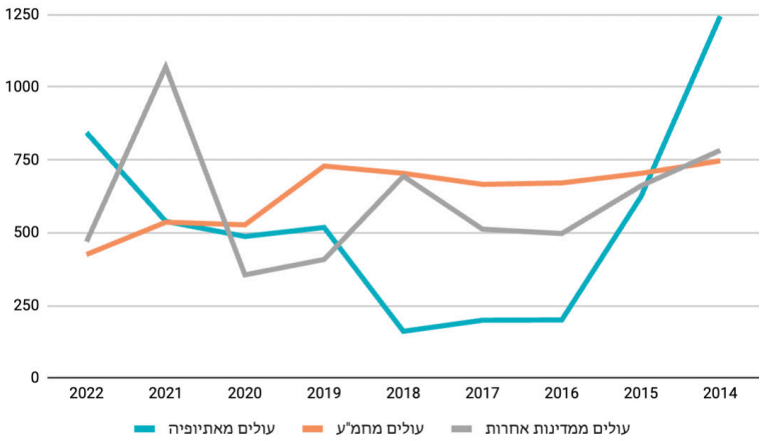

בנוסף, ביחס לנתוני פתיחת התיקים ודיון הגיור בשנת 2022, יוצאי חמ"ע מהווים כ-1/3 ממספר פותחי התיקים והמתייצבים לדיון, ואילו יוצאי אתיופיה מהווים כ-20% ממספרם. לעומת זאת, ביחס לנתוני מקבלי תעודות ההמרה, המתייחסים למסלול האזרחי בלבד, בולט כי יוצאי חמ"ע מהווים רק 20% ממקבלי התעודות, ולעומתם, יוצאי אתיופיה מהווים למעלה מ-40% ממספר מקבלי התעודות המסיימים את התהליך.[39]

[39] יצוין כי כפי שהובהר קודם, נתוני פתיחת התיקים ודיון הגיור אינם מתייחסים בהכרח רק למסלול האזרחי, ולכן לא מתאפשרת השוואה ישירה ביניהם לבין נתוני תעודות ההמרה. אין בידינו פילוח נפרד של נתוני המסלול הצבאי לפי מוצא, שהיה יכול לאפשר השוואה

יוער כי לאורך השנה עלו טענות כי מתעכבות תעודות המרה של יוצאי אתיופיה, בעקבותיהן התראיין הרב הראשי וטען כי אין כל עיכוב כזה.[40] ייתכן כי קיים קשר בין מעורבות הרב הראשי, בעקבות הטענות שהועלו, לבין מספרם הגדול של יוצאי אתיופיה בקרב מקבלי תעודות ההמרה.

2.2.1.3 ועדת חריגים

לפי הנחיות משרד הפנים, רק אזרחים ישראליים ותושבי קבע יכולים לפתוח בהליך גיור במערך הגיור הממלכתי. על כן, מי שאינו אזרח או תושב קבע ומעוניין להתגייר צריך לפנות לוועדת חריגים לנתינים זרים עם בקשה לאישור הליך הגיור שלו.

בשנת 2022 התכנסה הוועדה 20 פעמים, ירידה מינורית ביחס לשנים שקדמו לה. לצד זאת, ניכרת מגמה משמעותית של ירידה במספר הבקשות המטופלות הוועדות אלו מאז 2018 - עם טיפול של 683 בקשות בלבד (לעומת 740 בשנת 2021 ו-1,330 בשנת 2018). לצד הירידה במספר הבקשות שנבחנו, ניכרת עלייה במספר הדחיות על הסף של בקשות בוועדה - בקשות שבהתאם לאשרת השהייה או המעמד המשפטי של הפונים הוועדה דוחה מבלי לדון בבקשה לגופה.[41] למעשה, בשנת 2022 בלט האחוז הגבוה ביותר של דחיות על הסף - מעל 20% מהבקשות הסתיימו באופן זה. כלומר, הוועדה מטפלת בפחות ופחות בקשות ומתוכן בשנת 2022 - אחת מכל חמש נדחתה על הסף.

מבין 683 התיקים שנדונו בוועדת החריגים בשנת 2022, 250 תיקים אושרו לפתיחת מסלול לימודים. להבנתנו, מספר זה מתייחס למספר התיקים של **משפחות** שאושרו לפתיחת מסלול לימודים ולא למספר לומדים יחידים.[42] מתוך 250 תיקים משפחתיים אלו, 708 פונים שאינם אזרחים פתחו בפועל תיק גיור. כמחצית מפונים אלו התייצבו בדיון גיור (335 מתגיירים). מספר המשפחות שאושרו לסיום מסלול הלימוד הוא 112, כאשר הונפקו 332 תעודות המרה לאנשים שאינם אזרחי ישראל.

מדויקת. יחד עם זאת, כפי שניתן לראות בגרף ו', במבט רב שנתי ניתן לראות היפוך מגמה בין מספר מקבלי התעודות מקרב יוצאי אתיופיה ליוצאי מדינות חמ"ע. עוד יוער כי במידע שנמסר לנו אין נתונים אודות החלוקה לפי מוצא בשלב הקבלה לגיור.

[40] ראו למשל: טויטר, ישי כהן, 12.10.2022, 14:40.

[41] פרבר וקפלן, החצר האחורית של מערך הגיור, לעיל הע"ש 4.

[42] שם.

לסיכום, בין בניתוח הנתונים כמספר המשפחות ובין בניתוחם כמספר האנשים, נראה שכ-50% ממתחילי תהליך הלימוד במסלול זה מסיימים אותו בהצלחה.

גרף ז': ירידה מתונה במספר הוועדות שהתכנסו, ירידה משמעותית של מספר הבקשות שטופלו.

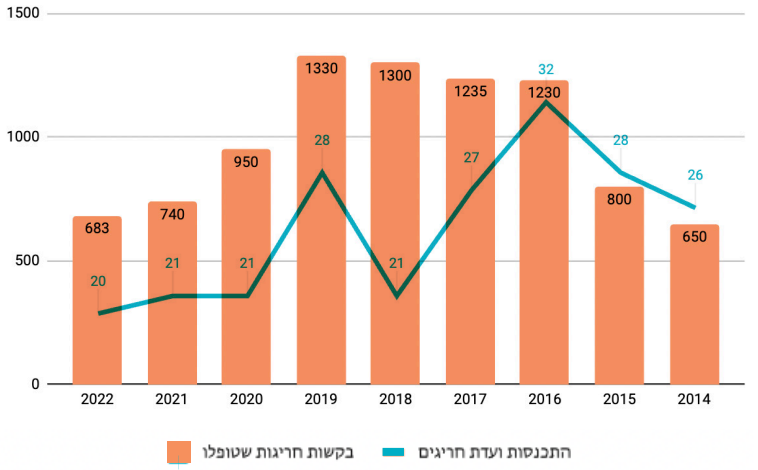

2.2.2 ביטולי גיורים

במקרים בהם שוכנע בית הדין כי הוא הוטעה במעמד הגיור, ובפועל המתגייר לא קיבל על עצמו שמירת תורה ומצוות, הוא רשאי לזמן את המתגייר לדיון אודות ביטול גיורו. מדובר בפרקטיקה שנמתחה עליה ביקורת רבה, כיוון שהיא מעמידה את המתגיירים במצב של חוסר וודאות תמידי. עם זאת, נראה שבשנים האחרונות, בפועל, ביטולי גיורים כאלו כמעט ולא מתרחשים.

בשנת 2022 לא זומן אף אדם לדיון בעניין ביטול גיורו ולא בוטלו גיורים בפועל. כך, מתווספת שנת 2022 לשנים 2020-2021 בהן לא היו ביטולי גיורים כלל. זאת, לאחר שבשנים 2016-2020 כן נעשה שימוש בפרקטיקה זו.

גרף ח': אפס ביטולי גיורים בשנים 2020-2022.

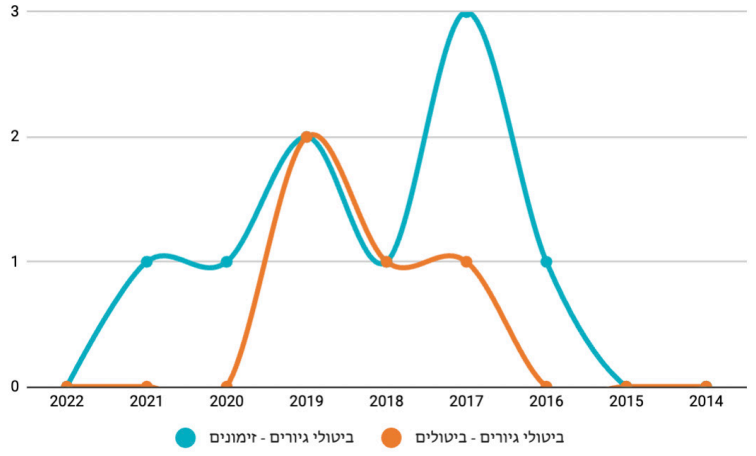

2.2.3 תקציב מערך הגיור

בשנת 2022 תקציב מערך הגיור בפועל עמד על 116.65 מיליון ₪, לאחר העברות תקציביות לאורך השנה, כאשר התקציב הבסיסי לשנה זו עמד על 68.6 מיליון ₪. בהשוואה רב שנתית, מדובר בתקציב ממוצע של המערך בשנים האחרונות. תקציב המערך מחולק לתפעול המערך עצמו - המערך הלוגיסטי, בתי הדין, הדיינים וכד' - וכן תמיכות במכוני הגיור בהם מתקיימים לימודי הגיור.

בהתאם לפרסומים,[43] בתקציב הבסיסי של שנת 2024 שעומד על סכום של 75.1 מיליון ₪, מעט יותר מ-18% מוקדשים לשכר. כמו כן, התפרסם כי במערך הגיור מוקצים 46 תקני כח אדם.

אם נקבל את הנחת המוצא שמטרתו של מערך הגיור היא לגייר, יש לבחון את תקציבו של מערך הגיור בהתאם למספר המתגיירים שמשלימים את התהליך. אם נחלק את תקציב המערך במספר מקבלי תעודות ההמרה - 2,097 במערך האזרחי ועוד כ-720 במערך הצבאי - נגלה כי המדינה משקיעה בכל מתגייר סכום של כ-41,500 ₪ מתקציב המערך.

נעיר כי נוסף על תקציב המערך, צה"ל מתקצב חלק ניכר מהמערך הצבאי ומכוני הלימוד מגייסים תרומות גם באופן עצמאי במטרה להפעיל את כיתות הלימוד של המתגיירים.

גרף ט': תקציב מערך הגיור (במיליוני ש"ח)

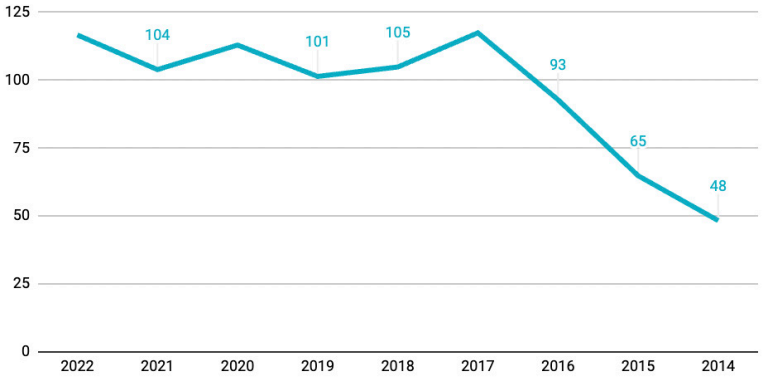

[43] תקציב מערך הגיור, באתר מפתח התקציב.

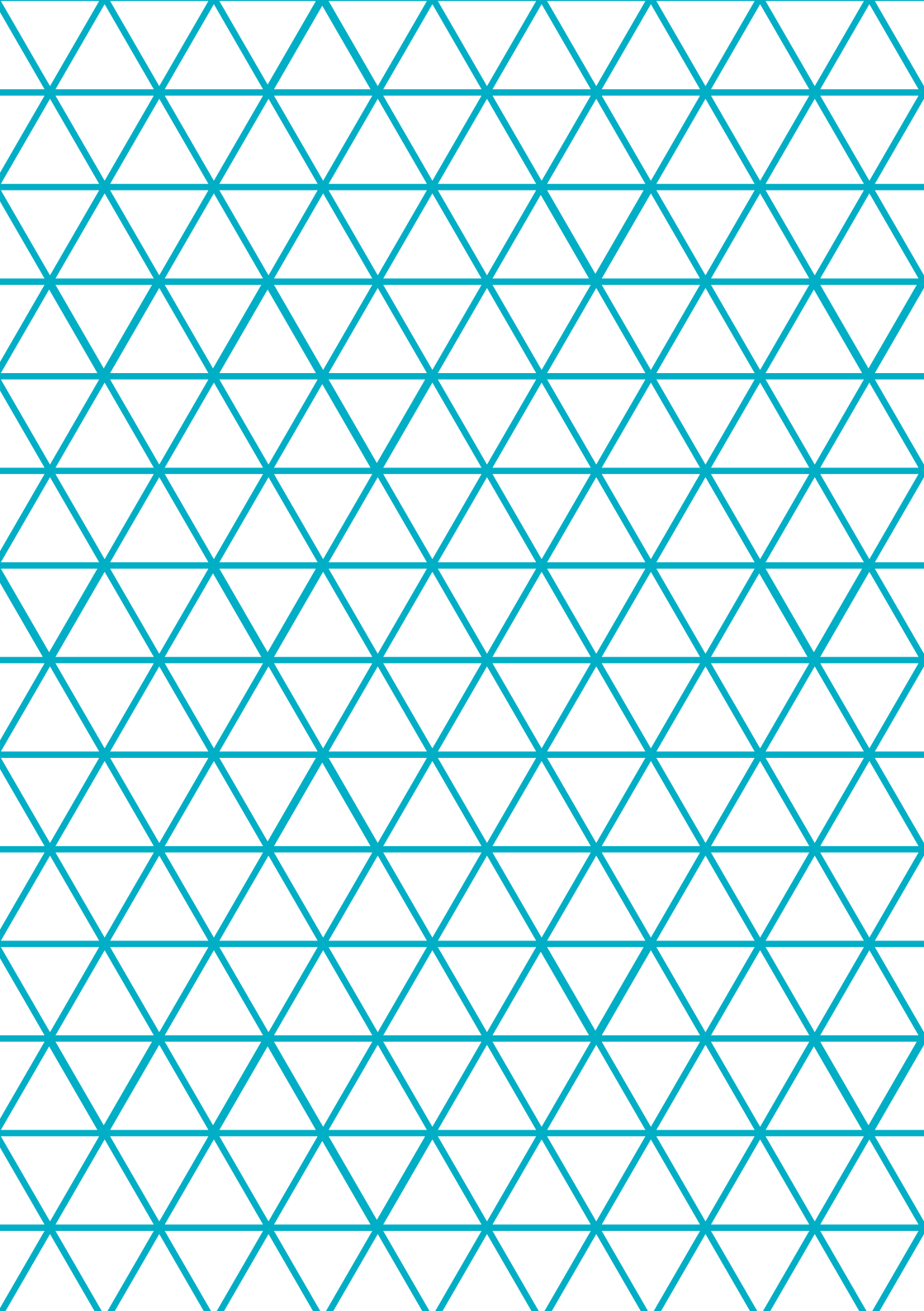

ארגון עתים פועל להפיכת הממסד הדתי בישראל למגוון, מכבד וקשוב. הארגון מפעיל מרכז סיוע טלפוני ללא עלות לנתקלים בקשיים מול שירותי הדת (הרבנות הראשית, אגף הגיור, מועצות דתיות מקומיות, חברות קדישא ועוד) וכן מעניק ליווי וייצוג לאנשים פרטיים מול רשויות הדת (סנגור). בנוסף, הארגון פועל לקידום מדיניות ליצירת שינויים מערכתיים בממסד הדתי לטובת הציבור הכללי. במסגרת הארגון פועלת גם רשת בתי הדין האורתודוקסים לגיור **עיתים־גיור כהלכה.**

מרכז מנומדין למשפט יהודי ודמוקרטי באוניברסיטת בר־אילן פועל מתוך חזון לפיו זהותה היהודית והדמוקרטית של מדינת ישראל צריכה ויכולה להיות מקור לאחווה ושגשוג. לשם כך, מפתח המרכז תשתית משפטית ואקדמית לחיבור מרכיבי הזהות הישראלית ושילובה בשיח הציבורי. תוכניות המרכז מבקשות להעשיר את המחקר, לעצב סוכני שינוי ולפתח פתרונות עבור זהותה היהודית והדמוקרטית של מדינת ישראל. בראש המרכז עומד פרופ׳ שחר לפשיץ.

עתים (ע״ר)
שלמה הלוי 5, ירושלים 91451
*8083 | hodaot@itim.org.il
www.itim.org.il

אוניברסיטת בר־אילן (ע״ר)
רמת גן, מיקוד 5290002 | ישראל
Bar-Ilan University (RA)
Ramat-Gan, 5290002 | Israel